
УДК 811.161.2:81'282+366

Галина Сікора

Інститут української мови НАН України, м. Київ

ТЕКСТ МІСТА ЯК ЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

До термінологічної парадигми урбанолінгвістичних досліджень уведено термін «текст міста». Обґрунтовано його зміст як надтексту на тлі тріади «текст — текст міста — місто як текст». Виявлено і доведено відмінність міського тексту від тексту сільського, що пов'язано зі специфікою лінгвістичної природи цих стратів. Виокремлено й потлумачено ознаки тексту міста. З'ясовано роль діалектного сегменту в міському тексті. Окреслено роль діалектної домінанти тексту міста і її значущість. Зафіксовано та проаналізовано особливості сучасного львівського тексту.

Ключові слова: термін, міське мовлення, текст міста, діалектний міський текст, львівський текст.

Місто як об'єкт аналізу є поліінформативним для дослідників різних дисциплін, зокрема лінгвістів. Воно формує свій мовленнєвий простір, а результатом мовленнєвої діяльності його мешканців є міське мовлення, або міське койне, — наддіалектне утворення, що займає проміжне місце між діалектом і літературною мовою. Як одна з найважливіших форм існування мови міське мовлення об'єднує різні форми її побутування: літературне мовлення, міське просторіччя, діалектне мовлення, мовлення окремих соціальних, професійних, молодіжних груп. У структурі загальнонародних мов статус міського койне щодо літературного стандарту є специфічним: з одного боку, воно перебуває на функціональній периферії, а з іншого — становить основу літературних мов.

Сучасний науковий процес репрезентує поширення й утвердження урбаністики як універсальної багатоаспектної теми в багатьох дисциплінах, а урбанолінгвістика сьогодні становить пріоритетний напрямок лінгвістичних студій. Стрімкий розвиток досліджень міського мовлення розгор-

© Г.В. СІКОРА, 2016

тається в різноманітних дослідницьких контекстах, його визначає ідея тісного взаємозв'язку з іншими гуманітарними дисциплінами. Залучення дослідниками міського мовлення наукових надбань інших наук зумовлене складністю його стратифікації, багаторівневністю та варіантністю структурної організації.

Для сучасних студій різних галузей гуманітарного знання характерне зацікавлення до аналізу *тексту*. «Текст, — писав М.М. Бахтін, — первинна данність (реальність) і вихідна точка будь-якої гуманітарної дисципліни. Конгломерат різнорідних знань і методів, що називається філологією, лінгвістикою, літературознавством, наукознавством і т. д. Виходячи з тексту, вони бредуть у різні напрямки, вихоплюють різнорідні шматки природи, суспільного життя, психіки, історії, об'єднують їх то каузальними, то смисловими зв'язками, перемішують констатації з оцінками» [2: 292]. Отже, оскільки поняття тексту перебуває на перетині різних дисциплін: історії, психології, філософії, літературознавства, культурології, етнографії та лінгвістики, зокрема діалектології, стилістики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, — то й при визначенні його змісту застосовують різні підходи й методи дослідження, що зумовлює його численні тлумачення.

Для мовознавця насамперед цінною є *лінгвальна сутність тексту*, що «потребує комплексного, всебічного вивчення на інтегральній основі» [13: 4], саме тому «до нього потрібно застосовувати основні поняття лінгвістичної науки» [4: 3]. Первісно поняття «текст» покривало тільки зразки писемної форми мови [Там само: 14], а розуміння тексту як певного утворення усної реалізації мови розвинулося пізніше. О.О. Селіванова подає таку дефініцію тексту: «Текст (від лат. *textum* — тканина, сплетіння, поєднання) — цілісна семіотична форма лінгвопсихоментальної діяльності мовця, концептуально та структурно інтегрована, що служить прагматичним посередником комунікації й діалогічно вбудована до семіотичного універсуму культури» [14: 599–600].

У сучасній діалектології, яка здебільшого скерована на дослідження сільського мовлення, текст — релевантне евристичне джерело лінгвальної інформації, а діалектологічні дослідження проводять на підставі широкого залучення діалектних текстів, що активізує *текстовий напрям аналізу діалектної мови*. За словами П.Ю. Гриценка, діалектний текст «репрезентує реальне буття мови, склад, функції мовних одиниць, динаміку їх форми і змісту» [5: XVI]. Діалектний текст, на думку Н.О. Руснак, є ідеальним полем для міждисциплінарних розвідок, а його дослідження має перспективний характер [13: 6].

Природа міської комунікації дуже неоднорідна і складна, що зумовлює її відмінність від менш здиференційованої сільської комунікації. Для дослідника сільського мовлення текст — це його усна реалізація, усне мовлення діалектоносіїв, текстова реалізація усного мовлення. Таке розуміння тексту є неприйнятним для дослідників міського мовлення через його звуженість. Відповідно, *в основі опозиції “сільське / міське мов-*

лення” полягає лінгвістична природа цих стратів, і ця кореляція проектується й на поняття “текст села” / “текст міста”.

У сучасному науковому дискурсі поняття міського тексту вже склалися, термін *текст міста* використовують у різнодисциплінарних та різноаспектних дослідженнях, усталеними стали терміни, що вказують на належність досліджуваного тексту до певного міста. Історія розвитку цього поняття бере початки з географії, історії та краєзнавства, архітектури; згодом її розвивають представники тартусько-московської семіотичної школи: В.М. Топоров, Ю.М. Лотман, Б.А. Успенський та їхні послідовники. Об’єктом аналізу міського тексту в таких дослідженнях обрано художню літературу про місто, зокрема її вагомі семіотичні категорії: текст, символ, міф. Поняття “текст міста”, яке ввів до наукового обігу В.М. Топоров на прикладі Петербурзького тексту¹, розвинулося в загальне поняття міського тексту і сьогодні становить важливий, невід’ємний компонент поняттєвої парадигми багатьох сучасних наук, зокрема сучасних літературознавчих студій.

Сприйняття й аналіз міського мовлення також відбувається через текст. У виокремленні тексту міста як особливого лінгвістичного об’єкта нема необхідності, адже сьогодні в урбанолінгвістиці вже склався досвід аналізу текстів міста: місто як об’єкт лінгвістичного аналізу чітко структуровано, а численні напрямки його досліджень уже мають поважні наукові здобутки. Обсяги поняття тексту міста і поняття тексту в сучасних лінгвістичних працях не збігаються: перше значно ширше від традиційного розуміння тексту в мовознавстві. Завдяки позитивній особливості наукового дискурсу маємо можливість чіткіше дефініювати поняття з міждисциплінарної царини, якими є місто і текст, за аналогією до понять із іншої філологічної галузі. Поняття “текст міста”, яке є продуктивним і для урбанолінгвістики, досі не введено в поняттєву парадигму досліджень міського мовлення, хоча переймання принципів та методик у сучасне розуміння тексту зумовило нові дослідницькі орієнтири аналізу тексту міста і в лінгвістичних студіях. До цієї проблеми в україністиці намагалася долучитися у контексті сучасного розвитку української мови Л.І. Мацько, однак обмежилася семантико-функційним підходом [11: 30]. З огляду на вищевикладене, наше дослідження набуває особливої актуальності, а увага скерована в напрямку відкритих питань, *що таке текст міста в урбанолінгвістиці та які смислові параметри дозволяють характеризувати його як лінгвістичний феномен.*

У сучасних урбанолінгвістичних дослідженнях поняття тексту використовують у формулюваннях “тексти усного розмовного міського мовлення”, “корпус текстів усного розмовного міського мовлення”, “писемні тексти”. Дослідники аналізують *тексти усного розмовного міського мовлення*, маючи на увазі записи усного мовлення містян (аудіо- і транскрибовані) як надійне джерело, що здатне відобразити реальний

---

¹ Зберігаємо авторську орфографію.

стан функціонування мовлення міського соціуму; а сукупність текстів усного мовлення мешканців міста іменують *корпусом текстів усного розмовного міського мовлення*. Зазвичай тексти усного мовлення містян складають лише один із компонентів ширшої джерельної бази: до наукового аналізу дослідники часто залучають різноманітні *писемні тексти* як додаткові джерела. До таких писемних текстових джерел зараховують: відповіді на анкети й тести, місцеві твори художньої літератури, мемуаристику, публіцистику, епістолярій, документальні джерела, наукові праці (історичні, краєзнавчі тощо) про місто чи написані місцевими авторами, тексти урбаномікону тощо. Отже, у *поняттєвій базі сучасних урбаністичних досліджень відсутнє розуміння тексту міста як цілості, як сукупності усного та писемного текстів*, а побутує звужене розуміння тексту — як усної форми реалізації мовотворчості міських мешканців чи її писемної реалізації, що маніфестують лише одну із форм її побутування.

Розв'язання порушеної у статті проблеми актуалізує і той факт, що в лінгвістиці немає єдиного узагальнювального терміна для позначення всієї сукупності мовних проявів, яку породжує соціум міста. Строкату картину створюють цілий спектр термінів і формулювань на зразок «мова міста», «мовний побут міста», «мовний портрет міста», «лінгвопортрет міста», «мовний образ міста», «мовний стан міста», «мовний міський простір», «лінгвокультурний простір міста», «мова міського колективу», «мова міського соціуму», «народно-розмовне мовлення міста», «мовний клімат» та ін. і визначень, що позначають вужчі поняття: «лінгвістичне градознавство», «мовний ландшафт міста» тощо, яким властива розмитість, семантична і прагматична дифузність. Учені неодноразово вказували на відсутність такої загальної категорії в сучасному мовознавстві та на необхідність коректування й уточнення цих термінологічних позначень, однак ця проблема залишилася нерозв'язаною і до сьогодні.

Серед цього термінологічного розмаїття найбільшою популярністю означений термін «мова міста», на нечіткість та невідповідність змісту якого щодо позначуваних реалій вказує, зокрема, наявність лапок, що часто його супроводжують. Наукову дискусію з цієї термінологічної проблеми розгорнули російські мовознавці. Як зазначає А.А. Юнаковська, нечіткий термін «мова міста» (у русистиці — «язык города» — Г.С.), хоч і має певну традицію і точно визначає об'єкт дослідження, не є суворим з теоретичного погляду [20: 80]. Лінгвісти, що оперують цим терміном, за спостереженнями Л.О. Шкатової, використовують його швидше «як описовий вираз, під яким розуміють не співвіднесені за обсягом поняття» [19: 19]. На цю наукову проблему вказують також О.В. Красильникова [8] і Н.О. Гайдамак [3]. Невідповідністю терміна «мова міста» змістові, що в нього вкладають, є також його основне трактування як комплексного наукового напрямку, що водночас є еквівалентом поняття урбанолінгвістики як такої [21: 117; 22: 194]; у вужчому розумінні це поняття позначає широкий діапазон мовних явищ, які реалізуються в мовному просторі міста.

Висновковою ланкою наших міркувань буде опертя на наукову гіпотезу П.Ю. Гриценка про те, що *текст становить модель досліджуваного локусу*. Мовознавець твердить, що “саме в тексті набір одиниць, їхні співвідношення, функції, частотність вияву є автентичними, об’єктивно сформованими й природно розгорнутими лінійно, що дозволяє визнати текст за модель досліджуваної говірки, покласти його в основу моделювання говірки як системи” [18: 7].

Отже, видається необхідним увести в науковий обіг урбанолінгвістичних досліджень поняття, що охоплює всі мовні реалії міста — сукупність міських текстів, і позначити його вже усталеним міждисциплінарним терміном *текст міста*, який став традиційним у різних дисциплінах. На слухність наших міркувань вказують такі беззаперечні аргументи: 1) відповідність цього загального терміна його компонентам: усному та писемному міським текстам; 2) відсутність загальної категорії, яка позначає сукупність мовних систем і підсистем національної мови мовного соціуму міста; 3) виконання поняттям тексту міста функції моделі міста.

Структуру тексту міста формує сукупність різних типів текстів, які функціонують в усній та писемній реалізаціях:

I. Усна реалізація: а) усне розмовне міське мовлення: монологи (розповіді), діалоги (розмовні мініатюри: мікродіалоги, ситуативні репліки), полілоги; б) медіатекст (мовлення ЗМІ); в) неофіційна (розмовна) антропонімія — особові імена людей, зокрема іменник, імена по батькові, прізвища і прізвиська; г) міська неофіційна (розмовна) мікротопонімія; д) міський фольклор; е) сучасні пісенні тексти.

II. Писемна реалізація: а) художні / нехудожні тексти — твори уродженців міста або твори про місто (твори художньої літератури, мемуаристика, публіцистика, епістолярій тощо); б) документальні джерела (матеріали перепису населення, статистичні звіти закладів освіти та ЗМІ, історичні коментарі, пам’ятки, архівні матеріали тощо); в) тексти урбаномікону, що становлять ономастичний простір міста: офіційна антропонімія — особові імена людей (іменник, імена по батькові, прізвища і прізвиська); міська мікротопонімія (офіційна): годонімія — назви лінійних внутрішньоміських об’єктів (вулиць, перевулків, площ, майданів, бульварів і т. д.); емпоронімія — назви магазинів, кіосків, павільйонів, салонів, торгових центрів, розважальних комплексів, залів тощо; ергонімія — назви підприємств і закладів різного профілю; епіграфіка (вуличні тексти) — офіційна (друковані тексти афіш, плакатів, оголошень, вивісок, стендів, реклам тощо) і неофіційна (тексти, написані містянами від руки чи на комп’ютері, графіті).

Текст міста розуміємо як текст вищого порядку — *надтекст*, — за аналогією до його розуміння в літературознавстві, закладеного В.М. Топоровим. Н.О. Купіна і Г.В. Битенська одними з перших дали визначення міського надтексту як «сукупності висловлювань, текстів, обмежених темпорально і локально, об’єднаних змістовно і ситуативно, що характеризуються цілісною і модальною установкою, достатньо визначеними

позиціями адресанта і адресата, з особливими критеріями нормального / аномального» [9: 215], проте така дефініція є близькою до розуміння поняття текстеми, яка є лише абстрактною інваріантною одиницею текстового рівня мови [15].

Поняття тексту набуло розширеного значення — *місто часто розглядають як текст* у постмодерністській культурі, зокрема в соціології, на відміну від інших гуманітарних наук, де текст розуміють як замкнуту структуру, яка підлягає вузькому колу інтерпретацій. Запропоноване французьким соціальним мислителем М. де Сарто прочитання міста як тексту [12], що підтримали і розвинули у своєму науковому доробку його послідовники (М. Бютор, А. Марков та ін.), розробляють і в сучасному літературознавстві. Звичайно, що і для дослідника міського мовлення є органічним *розуміти місто як текст і читати місто як текст* за аналогією до такого розуміння у філософії, соціології, літературознавстві. Осмислення тексту міста як тексту, що функціонує в місті та розуміння міста як тексту, якому властиве текстотворення, визначає унікальність міського тексту й унікальність міста як об'єкта лінгвістичного дослідження і дозволяє зробити висновок, що *текст породжує текст і текст функціонує в тексті*.

Наші міркування уповноважують ствердити, що *текст міста як текст вищого порядку (надтекст)* — це лінгвістичний феномен з потужною поліінформативною силою, складною архітектонікою; функційно варіативне ціле, скомпоноване з множини співіснуючих у діахронії та синхронії неоднорідних за своєю природою текстів (усних і письмових, кодифікованих і розмовних діалектних), що становлять органічно взаємопов'язану і взаємозумовлену єдність (текстову єдність) та функціонують у єдиному міському просторі як вияв мовної та загальнокультурної компетенції містян, і які об'єднує єдина діалектна база. Діалектну базу тексту міста формують його диференційні локальні ознаки, що становлять діалектну доміную (ДД), яка забезпечує інтегрованість структури і якій властивий менший чи більший ступінь вираження. Багатогранному поняттю міського тексту не властиві інваріантні та варіантні зразки текстів, оскільки будь-який різновид тексту творить компонент складного цілого.

Зауважимо, що запропоноване розуміння тексту міста як модельованої узагальненої системи в її різноплановій текстовій реалізації уможливорює розмежування вузького та широкого розуміння тексту: воно є ширшим, ніж у літературознавстві, де базується лише на одному компоненті текстової тканини міста — художній літературі.

З'ясування змісту поняття «текст міста» передбачає виокремлення і тлумачення його *характерних ознак* у вже відомій системі лінгвістичних понять. Міському текстові як структурно інтегрованому явищу притаманна ознака *полікомпонентності*. Властивість тексту міста бути надтекстом породжує його *надтекстуальність* — вищість над текстами, сукупність яких він складає. Протилежні ознаки тексту міста *автотекстуальність* та *інтертекстуальність* (*просторова текстуальність*) визначають

відсутність або наявність міжтекстової взаємодії, оскільки текстові міста властиві, з одного боку, закритість структури, з іншого — її відкритість; до уваги беруться показники інтертекстуальних зв'язків. Ці ознаки впливають з аналізу проблеми межі тексту міста, зокрема проблеми можливих зміщень його просторових меж шляхом застосування порівняльного аналізу, наслідком чого є з'ясування спільного з текстами інших міст через застосування прийому зіставлення — “прочитання” тексту міста у зіставленні з текстами(ом) інших(ого) міст(а). Це дозволить розрізнити міські *тексти-донори* і *тексти-реципієнти*, виявити й дослідити міжтекстову взаємодію, *інтертекстові засоби* та *зони*. Різновидами інтертекстуальності є *міжмовна* і *міждіалектна інтертекстуалізація*. Для текстів сучасних міст України властива *міжмовна інтертекстуалізація*, зумовлена впливом англійської мови, зокрема для міської емпоронімії та ергонімії. Здатність тексту міста бути частиною більшого цілого визначає його *гіпертекстовість*, що відбувається за умови потужного впливу тексту міста з високим статусом на довкілля, більші ареали, його здатність бути основою варіанта літературної мови, літературного стандарту тощо. У можливості розуміння міста як тексту і тексту міста як тексту, що функціонує в місті, полягає *двоплановість* нашого об'єкта. В основу *двоплощинності* тексту міста покладено його функціонування у двох площинах: в усній та письмовій формі. Тексту міста, як і тексту села властива *двовимірність*, оскільки його функціонування розгортається від діаспори до синхронії.

Міський текст виступає маніфестантом *коду культури*, зумовленого культурою містян і репрезентованого «в семіотичних системах природної мови, мистецтва, обрядів, звичаїв, вірувань, а також у нормах моралі, поведінці членів етнічної спільноти» [17: 220]. Складовою цього коду є *мовний код* (усний та писемний) — система знаків, що обов'язково супроводжує місто, і якому властива своєрідність та семантична зв'язність усіх його компонентів, що досягається способами т. зв. мовного кодування; володіння мовним кодом певного міста передбачає оволодіння його системою знаків. Для міста в межах цього коду властиве також *перемикання кодів* (підкодів «загального» коду) під час спілкування його мешканців як «комунікативна стратегія переходу адресанта на мовний регістр адресата з метою досягнення кооперативного результату» [16: 456].

Локальна обмеженість тексту міста, наявність ДД, коду культури, зокрема мовного коду, зумовлює *гомогенність* міського тексту, яку можна означити як відносну. *Гетерогенність* тексту міста пов'язана з його неоднорідністю, що підтверджує, зокрема, висловлювання Ю.М. Лотмана, який порівнював місто із казаном «по-різному влаштованих гетерогенних текстів і кодів, які належать різним мовам і різним рівням» [10: 325].

Високий ступінь варіантності мовних засобів у міському тексті, зумовлених складною стратифікацією міського соціуму, тісною взаємодією з різними ідіомами та функційним різноманіттям варіантів структури міського койне, на які впливають комунікативні сфери функціонування

та різний ступінь володіння літературною нормою, зумовлює *поліваріантність* тексту міста, на протипагу монолітнішому в цьому плані тексту сільському. На тлі поліваріантності простежується особлива спеціалізація засобів у міському тексті, що їх використовують у різних комунікативних ситуаціях.

Обов'язковими для всіх міст є такі ознаки, як полікомпонентність, надтекстуальність, автотекстуальність, двоплощинність, двовимірність, гетерогенність і гомогенність, код культури, на відміну від здатності до інтертекстуальності, гіпертекстовості, які властиві здебільшого тільки великим містам; по-різному можуть виявлятися гетерогенність та гомогенність міського тексту. Частина текстових ознак у різні історичні періоди під дією різноманітних екстралінгвістичних факторів може послаблюватися чи актуалізуватися, зокрема це стосується коду культури, мовного коду та ДД.

В основі розуміння тексту міста лежить його *модель, культуромовна матриця*. Оскільки саме слово “текст” безпосередньо означає тканину, сплетіння, поєднання, то для дослідника тексту міста важливо встановити, *що з'єднується, як і чому*. Саме тому лінгвістичне дослідження тексту міста передбачає аналіз його складових, з'ясування чинників, що модифікують міський текст, виявлення й аналіз внутрішньоструктурних трансформацій. Комплексне моделювання тексту міста як надтексту передбачає осмислення його специфіки та з'ясування таких наукових проблем, як *текст міста й епоха, текст міста і суспільство, текст міста і культура, текст міста і літературний стандарт, текст міста і ДД, текст міста і діалектний міський текст, текст міста і його межа* із залученням до наукового аналізу всього текстового масиву, що продукує місто.

Центральним поняттям тексту міста для лінгвістів є ДД, яке покладено в основу студій із *діалектології міста* як одного із напрямків урбаністичних досліджень. ДД реалізується у диференційних діалектних рисах (ДДР) на різних мовних рівнях і породжує *діалектний текст міста*, дослідження якого є особливо значущими. Основними лінгвістичними проблемами дослідження діалектного міського тексту є: 1) виявлення співвідношень літературного і діалектного сегментів у міському просторі; 2) визначення ДДР та простеження їхнього функціонування в кореляції з соціальними характеристиками мовців; 3) з'ясування статусу ДДР, тобто їхньої ідіомної належності; 4) окреслення ролі ДДР як лінгвомодельовальних координат для ієрархічно вищих ідіомів (варіант літературної мови, літературний стандарт); 5) аналіз сфер та меж його поширення.

Розглянемо особливості сучасного тексту Львова. У сучасній україністиці текст, який функціонує в соціумі Львова, означено як *львівський текст* [1: 7]. Львівський текст репрезентує соціально-історичну категорію, лінгвокультурний феномен, якому властиві як загальні, так і специфічні ознаки міського тексту. Базою для львівського тексту є рідна діалектна система — наддністрянський говір, а діалектний і літературний сегменти переплітаються в єдиний комплекс.

Розвиток сучасного львівського тексту визначає *актуалізація ДД*, яка бере початки з кінця 90-х років минулого століття і динамічно розгортається й досі, що пов'язано не тільки з активними міграційними процесами сільського населення із ближнього й дальнього довкілля в місто, а й зі зростанням статусу діалектної мови в сучасному суспільстві. Актуалізація ДД поширюється на *такі сфери міського тексту*: писемні твори, урбаномікон, пісенні тексти львівських співаків та гуртів, — підвищуючи *значущість діалектного тексту міста*.

Однією з основних прикмет сучасного львівського тексту є *тенденція до взаємозближення й утворення тісніших взаємозв'язків між усним та письмовим текстами* (і навіть їхньої лінгвістичної totoжності) внаслідок дії ДД, що виявляється в більшому ступені насиченості останнього ДДР. Це призводить до часткового стирання опозиції “текст письмовий / текст усний”, коли трансформація писемних текстів відбувається шляхом репродукції усного діалектного мовлення, а літературні тексти стають текстами діалектними. Характерно, що це поширюється як на художні так і нехудожні тексти: мемуарні, публіцистичні, краєзнавчі твори тощо. Якщо в попередні історичні епохи ДДР використовували як засіб стилізації мовлення дійових персонажів художніх творів, засіб типізації героїв, увиразнення їхнього індивідуалізованого мовлення, то сучасна писемна традиція Львова продукує пласт писемних текстів, які є зразками усного діалектного мовлення городян. Отже, сучасний стан львівського тексту, зокрема його писемна реалізація, відрізняється від мовної ситуації середини — кінця ХХ ст., коли особливості мовлення діалектоносіїв відбивали лише автентичні тексти, на протипагу текстам писемним, які не фіксували їх або ж засвідчували лише зрідка [6: 8].

Актуалізація ДД, тобто розширення сфер функціонування діалектного міського тексту становить один із напрямків розвитку *сучасного львівського урбаномікону, зокрема ергонімії*, підґрунтям чого є контрастне спрямування пострадянської доби до глибшого, дорадянського історичного минулого міста, підкреслення неповторного колориту міста, що є визначальним фактором національно-культурного збереження самоідентичності львів'ян. Діалектний сегмент текстової тканини львівського тексту творять такі ергоніми, як назви кав'ярень — *каварень, кнайп, цукерень*, зокрема «Бандерівська пательня», «Бульба», чоколядова кав'ярня «Золотий Дукат», «Зупка-канапка», «Кава на шпалер», «Кавалерка», «КРЕДЕНС-КАФЕ» («KREDENS-KAFE»), «Лігумінка», «На бамбетлі», «Рантка», «Родзинка люксична», «Родзинка», «Теплий П'єц», «У пані Стефці», «Фацет», «Фраєрка», «Францішка», «Цвібак», «Цукерня», «Цукрарка»; ресторанів — *ресторацій*: «Бальова саля», «Гальба», «Гасова лямпя», «Перша кляса», «Перша львівська грильова ресторація м'яса і справедливости», ресторан-пивоварня «Кумпель», мережа ресторанів «Фест»; пабів: «Берлін. Лемберг» («Bierlin. Lemberg»), «Бігос», «Когут»; продуктових магазинів: «ДІДО. Правдива їжа», «Конфітюр», «Буденні бомбони», «Чоколядка»; пекарень: «Рурмайстер», «У цьоці Рузі», «Перша місь-

ка пекарня сирників та штруделів «Львівські плячки» та ін. Характерно, що меню в таких закладах, яке пропонує найкращі страви галицької, зокрема львівської кухні, маніфестує діалектну локальну лексику. Такий напрям ергонімної номінації творить неповторний колорит міста, виконує рекламну функцію, в основі якої — привернення уваги до об'єкта, його оригінальності та неповторності. За нашими спостереженнями, дія ДД найбільше виявляється в номінаціях сфери громадського харчування та відпочинку, що пов'язано з високим ступенем насиченості мовлення львів'ян локалізмами тематичної групи назв страв, продуктів харчування, спецій, напоїв. Меншою мірою цю тенденцію ДД спостережено в інших сферах ергонімії.

Популярною не тільки у Львові, а й в Україні та поза її межами є пісенна творчість львівських музикантів, тексти пісень яких маніфестують діалектне львівське мовлення. Цей напрям у музиці реалізовували за період незалежності України рок-групи: «Вуйки», «Брати Гадюкіни», «Мертвий Півень», «Океан Ельзи», «200 Boys», «Лесик Band»; відомі виконавці-львів'яни: Віктор Морозов, Кузьма Скрябін, Святослав Вакарчук, Лесик Дацюк та ін. Особливо продуктивно працює колектив «Батяр-бенд «Галичина»», який випустив альбоми: «Тільки ві Львові» із передвоєнними піснями легендарних львівських батярів початку ХХ ст. у текстовій редакції Ю. Винничука; «Серце батяра», «Батярський блюз» із пісенним стилізованим авторським матеріалом у виконанні відомого львівського барда Віктора Морозова.

Вагому роль у популяризації діалектної львівської лексики як у Львові, так і поза його межами відіграв словник діалектологів відділу української мови Інституту українознавства імені І. Крип'якевича Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремської, Г. Дидик-Меуш «Лексикон львівський: по-важно і на жарт», який у 2009 р. став володарем гран-прі на XVI Міжнародному книжковому ярмарку «Форум видавців у Львові» і був двічі перевиданий (2012, 2015 рр.).

Однією зі значущих особливостей функціонування сучасного львівського тексту є *прогресування інтертекстуальності*, що виявляється в його інтеграції — впливові на тексти інших міст, коли засобом міжтекстового зв'язку виступає ДД. Ширше цей процес означає міжкодовий перехід культури, вужче — часткове переконструювання кодів містресипієнтів внаслідок представлення однієї кодової системи в іншій. За таких умов львівський текст, а зокрема львівський діалектний текст виконує функцію тексту-донора, зумовлюючи зсув поняття норми сучасної української літературної мови внаслідок дії західноукраїнського (галицького) варіанта літературної мови, основою якого є львівський текст. Таке явище спостерігаємо в усній та писемній реалізації сучасного київського тексту, на який чинить потужний вплив львівський текст. Внаслідок органічного входження львівського тексту у структуру тексту Києва відбувається його часткове переконструювання, а інтертекстуальними стають такі зони: 1) усне розмовне мовлення, зокрема мовлення ЗМІ та у

сферах утвердження соціального престижу української мови як державної та її культивування як зразка офіційного спілкування: освіти, науки, культури, державного управління; 2) молодіжний сленг; 3) антропонімія; 4) книжкова продукція львівських видавництв, популяризована, зокрема, щорічним Міжнародним книжковим ярмарком «Форум видавців у Львові»; 5) урбанонімія.

Внаслідок активних міграційних процесів кінця ХХ ст. і до сьогодні, зумовлених прагненням здобути освіту чи працевлаштуватися, львів'яни та мешканці Львівщини стали важливою складовою інтелектуальної еліти Києва. Українське розмовне мовлення львів'ян, що є носіями львівського койне, сприймається як мовлення еталонне та зразкове і стає орієнтиром у формуванні мовних навичок як киян, так і представників інших регіонів України, зокрема російськомовних громадян зі Сходу. Студенти-львів'яни, що здобувають освіту в столиці, беруть активну участь у формуванні молодіжного сленгу Києва. Вихідці із Західної України, зокрема львів'яни, сприяли моді на імена із «західним» колоритом: Назар, Зоряна, Марта, Остап, Соломія, Стефанія, Роксолана та ін., які належать до категорії рідкісних у столиці. Це складає одну із тенденцій у формуванні сучасного київського антропонімікону.

Інтертекстуальні функції виконують такі складові львівського тексту, які ввійшли в урбаномікон київського тексту: а) урбаноніми з опорою на лексичні маркери, серед яких популярними є ті, що містять найяскравіші маркери львівського мовного етикету, зокрема лексеми *пан*, *пані*, *панночка*, *панянка*; б) урбаноніми із означенням *львівський*; в) урбаноніми із назвою міста, зокрема *Львів*, *Lemberg*. Інтеграцію львівського тексту в текст Києва ілюструють ергоніми: 1) назви магазинів, наприклад «Велика Пані», «Пані», «Панянка», «Панночка»; магазин-кафе «Наливки зі Львова»; кавово-шоколадна крамниця «Чоколядка»; 2) назви закладів відпочинку і громадського харчування, зокрема караоке-бар «Панночка», бістро «Пані Олеся», мережа кав'ярень «Львівська майстерня шоколаду», мережа міні-кав'ярень «Львівська кав'ярня», «Перша міська пекарня сирників та штруделів і кав'ярня «Львівські пляцки», пекарня-кав'ярня «Галицький струдель», чоколядова кав'ярня «Золотий дукат», мережа кав'ярень «Ваша Львівська Кав'ярня»; гриль-кафе «Панночка», кафе-ресторан «ПАНночка»; ресторан-кав'ярня «Місто Лева (Львівський світ кави та кухні)», львівська ресторація «Lemberg», цукерня «Ваниль»², кав'ярня «Горнятко»; 3) назви аптек, салонів краси, перукарень тощо, зокрема мережа аптечних маркетів «Пані Аптека»; салон зачісок «У пані Ірини»; салони краси «Пані Краса», «Панночка»; компанія з ремонту і продажу авторадіаторів СТО ЧП «Панночка» та ін.; 4) годоніми, зокрема Львівська вулиця, Львівська площа, Галицька вулиця; станція метро «Львівська брама»; 5) назви громадських організацій, товариств тощо, зокрема Львівське товариство у Києві (Львів'яни У Києві / ВКонтакте),

---

² Не змінюємо автентичної назви.

спільнота «Дні Львова у Києві» / Facebook; 5) назви святкових заходів тощо, зокрема Дні Львова у Києві («Відчуй Львів!» у Мистецькому Арсеналі) та ін.

Виробляючи концептуальні засади теорії тексту міста як лінгвістичного феномена в урбанолінгвістиці, ми спиралися на сучасні надбання гуманітарної науки. В основу розуміння тексту міста як надтексту покладено матрицю моделі міста. Вибраний аспект дослідження зобов'язав окреслити широкий науковий діапазон проаналізованої тріади “текст — текст міста (надтекст) — місто як текст”, центральною ланкою якої є текст міста; спонукав з'ясувати його природу, структуру, ознаки. Теоретичне обґрунтування поняття тексту міста, вужче — діалектного міського тексту, уможливило виявити і проаналізувати його роль у соціальному комунікативному просторі, що реалізовано на прикладі львівського тексту.

Підсумовуючи, варто зауважити, що запропоноване теоретичне осмислення змісту поняття «текст міста» в урбанолінгвістичному контексті розширює, по-перше, горизонти його функціонування, а по-друге, — наукові обрії сучасної урбанолінгвістики та герменевтики. Аналіз тексту міста як особлива область наукового знання, один із новітніх напрямків дослідження мови міста у функційному аспекті, передбачатиме розв'язання невирішених наукових проблем щодо текстів міст України: 1) комплексний аналіз із урахуванням ДД, зокрема ДДР; 2) їхній зіставний аналіз, що уможливить з'ясування їхньої типології; 3) виявлення міжтекстових взаємодій.

Сучасне місто — це багатоаспектний феномен. Лінгвістичним феноменом є текст, що формує феномен тексту міста. Якщо феномен тексту полягає в його багатоаспектності та міждисциплінарності, то феномен тексту міста визначає складна стратифікаційно-функційна лінгвістична природа міського соціуму, ідея об'єктивного відображення мовного світу міста в міському тексті та розуміння міста як тексту.

1. Андрусів С.М. Модус національної ідентичності : Львівський текст 30-х років ХХ ст. — Львів, Тернопіль, 2000. — 340 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / Сост. С.Г. Бочаров, примеч. С.С. Аверинцев и С.Г. Бочаров. — М., 1979. — 424 с.
3. Гайдамак Н.А. Диалектизмы как составная часть народно-разговорной речи современного города : На материале речи жителей г. Омска : дис. ... к. филол. н: 10.02.01. — Омск, 2003. — 271 с.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Изд. 5-е, стереотипное. — М., 2006. — 144 с.
5. Гриценко П. Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії // Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії. Діалектні тексти. — Едмонтон; Львів; Нью-Йорк; Торонто. — 2003. — С. I—XVI.
6. Гриценко П. Тексти як джерело дослідження чорнобильських говірок // Говірки Чорнобильської зони. Тексти. — К., 1996. — С. 7—16.
7. Євстаф'євич Н.С. Львів як континуальний і просторовий надтекст у прозі письменників літературного угруповання «Дванадцятка» // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство : Міжвуз. зб. наук. ст. 2010. — Вип. XXIII. — Ч. 1. — С. 26—33.

8. Красильникова Е.В. Язык города как лингвистическая проблема // Живая речь уральского города. — Свердловск, 1988. — С. 5–18.
9. Купина Н.А., Битенская Г.В. Сверхтекст и его разновидности // Человек — Текст — Культура: коллективная монография. — Екатеринбург, 1994. — С. 214–233.
10. Лотман Ю.М. Семиосфера : Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки. СПб., — 2000. — 704 с.
11. Мацько Л. Семантико-функціональні аспекти тексту міста // Дивослово. — № 11 (620), 2008. — С. 30–33.
12. Сартр Мишель де. Практика повседневной жизни. [Электронный ресурс]. Режим доступа : [http://www.intelros.ru/pdf/Prognosis/1\(20\)_2010/7.pdf](http://www.intelros.ru/pdf/Prognosis/1(20)_2010/7.pdf)
13. Руснак Н.О. Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок: монографія. — Чернівці, 2009. — 448 с.
14. Селіванова О. Текст // Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. — Полтава, 2006. — С. 599–601.
15. Селіванова О. Текстема // Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. — Полтава, 2006. — С. 601–602.
16. Селіванова О. Перемикання кодів // Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. — Полтава, 2006. — С. 456.
17. Селіванова О. Код культури // Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. — Полтава, 2006. — С. 220–221.
18. Український діалектний фонофонд / П.Ю. Гриценко, О.А. Малахівська, М.В. Поістогова. — К., 2004. — 168 с.
19. Шкатова Л.А. Специфика городского общения // Живая речь уральского города. — Свердловск, 1988. — С. 19–28.
20. Юнаковская А.А. Социальная дифференциация языка города (проблемы и перспективы) // Филол. ежегодник. — 1998. — Вып. 2. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.univer.omsk.su/trudy/fil_ezh/n2/unakov.html
21. Юнаковская А.А. «Язык города»: основные компоненты и их функционирование (на материале г. Омска) // Гуманитарный вектор. Серия: Педагогика, психология. — 2010. — № 3. — С. 116–121.
22. Юнаковская А.А. «Язык города» как лингвистическая проблема // Вестник Ом. ГУ. — 2011. — № 3. — С. 193–197.

Статтю отримано 29.03.2016

Galyna Sikora

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

THE TEXT OF THE CITY AS A LINGUISTIC PHENOMENON

The study provides an answer for the question: what is a text of the city in urban linguistics and which semantic parameters allow characterizing it as a linguistic phenomenon.

The differences between urban and rural texts are revealed and proved, which relates to specific linguistic nature of these strata.

A term *supertext* — the city text as the text of the highest order — is introduced to the terminological paradigm of urban linguistic research, covering all main linguistic realities of the city — the complex of city texts, and it is marked with the already established interdisciplinary term — *text of the city*. Sense of this term is substantiated on the background of the triad “text — text of the city — city as a text”. According to the author’s definition, text of the city is a modeled generalized system, based on: 1) compliance of the general term with its components: oral and written text of the city; 2) lack of general category, which denotes a complex of language systems and subsystems of the national language of the speech society of the city; 3) performance of the function of city model by the term *text of the city*.

The features of the text of the city are determined and distinguished: The role of the rural dialect segment in city text is defined. Basic linguistic problems of the research of urban dialect text of the city and role of the dialect dominant of the text of the city along with its significance are outlined.

The features of modern Lviv text are fixed and analyzed; they are caused by mainstreaming of the dialect language, i.e. the expansion of function areas of Lviv dialect text. Features of modern Lviv text are revealed: a) tendency to rapprochement and establishment of closer relationships between oral and written texts; b) the effect on the texts of other cities, in particular, on Kyiv text.

The conclusion is made that phenomenon of the text of the city is determined by the complicated stratification-functional linguistic nature of the city society, idea of objective reflection of linguistic reality of the city in the text of the city and understanding of a city as a text.

Keywords: *term, urban speech, text of the city, dialect urban text, Lviv text.*

Мовна мозаїка

ВІДПРАВНИЙ І ЙОГО СИНОНІМИ

У наукових та інших текстах нерідко читаємо: *відправне положення, відправний принцип, відправна теза, відправна точка, відправна база (основа), відправний момент, відправний пункт руху* тощо. Прикметник *відправний* набув поширення в українській мові насамперед під впливом російського прикметника *отправной*, поєданого з іменниками у стійких словосполученнях, пор.: *отправное положение, отправной принцип, отправной тезис, отправная точка, отправная база, отправной момент, отправной пункт движения*. Щоб уникнути неорганічних та одноманітних уживань, потрібно замінити *відправний* у названих словосполученнях точнішими прикметниковими синонімами, пор.: *вихідне (базове, засадниче) положення* замість *відправне положення*; *вихідний (базовий, засадничий) принцип* замість *відправний принцип*; *вихідна (базова) теза* замість *відправна теза*; *вихідна (первинна, первісна, твірна) база (основа)* замість *відправна база (основа)*; *початковий момент* замість *відправний момент*; *вихідний пункт руху* замість *відправний пункт руху*.

Отже, замість *відправний* у словосполученнях уживайте синонімічні прикметники *вихідний, базовий, засадничий, початковий, первинний, первісний, твірний* та ін., зважаючи на властиві їм значеннєві відтінки.

Катерина Городенська